

*До спеціалізованої вченої ради К 26.130.03
у ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК»
(03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32).*

В І Д Г У К

на дисертаційну роботу Миколаєнка Юрія Івановича

на тему: «Теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», представлену на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю

12.00.01 – теорія та історія держави і права;

історія політичних і правових учень

Проблематика реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні крізь призму її теоретико-правових засад, до дослідження якої звернувся Миколаєнко Юрій Іванович, має безперечну актуальність, що обумовлюється низкою чинників. Насамперед, актуальність теми дисертаційної роботи пов'язана з поточними процесами розвитку України, з розбудовою її державності та правової системи, що потребує удосконалення механізмів реалізації прав людини в цілому, особливо в частині посилення їх правового і організаційного забезпечення, створення всіх необхідних умов для повноцінного життя людей, непорушності їх прав та свобод. Окрім того, поточні процеси євроінтеграційного формату розвитку України, що супроводжуються необхідністю адаптації механізмів реалізації та захисту прав людини до стандартів Європейського Союзу, зумовлюють необхідність інтенсифікації реформування національних стандартів в сфері прав людини, що має засновуватись на належному науковому підґрунті.

Посилює актуальність теми дослідження поточні процеси внутрішньої та зовнішньої міграції громадян України, поява нових соціальних та правових прошарків громадян, а саме: внутрішньо переміщених осіб, осіб, що

проживають на тимчасово окупованих територіях та ін., правовий статус яких є недостатньо законодавчо визначений, особливо в частині правового забезпечення їх прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Зазначені зміни у міграційній ситуації України, а також недосконалість законодавчого забезпечення прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні зумовлюють доцільність ґрунтовного наукового переосмислення міграційної ситуації в країні, її належного правового забезпечення, в тому числі крізь призму механізму реалізації вказаних прав людини.

Актуальність теми дисертації доводиться також недостатнім рівнем її наукового дослідження як теоретико-правової, так і галузевої проблематики. У вітчизняній юридичній науці окремі теоретико-правові аспекти реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні було досліджено О. В. Богачовою, І. С. Гриценком, А. П. Зайцем, П. М. Рабіновичем, О. В. Скрипнюком. Учені-правознавці галузевих юридичних наук досліджували деякі практичні аспекти реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, зокрема в частині: їх конституційно-правового забезпечення (М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, В. Ф. Погорілко), адміністративно-правових засад діяльності органів міграційної служби, адміністративно-правової відповідальності за правопорушення в міграційній сфері (П. В. Діхтієвський, Р. С. Мельник), цивільно-правового захисту порушених прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні (О. В. Кохановська, Р. О. Стефанчук) та ін. Однак слід повністю погодитись з думкою автора дисертації, що «попри незгасаючий інтерес науковців до означеної проблематики, наразі невирішеним залишається широке коло теоретичних питань прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні... Зокрема, не повною мірою розкриті питання щодо історичної періодизації генези прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні з урахуванням особливостей

державно-правового розвитку українських земель, які в однакові часові проміжки перебували у складі різних державних утворень, дискусійними залишаються навіть питання визначення дефініцій прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, з'ясування правової природи, сутності, змістовного наповнення та співвідношення означених прав, що є суттєвою перешкодою на шляху їх ефективної реалізації тощо» (с. 18-19).

Тому наукове дослідження теоретико-правових засад реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні має актуальний характер та виходить на перший план в системі наукових досліджень, що обумовлено існуючою необхідністю у вдосконаленні функціонування механізму реалізації прав людини в Україні та подальшого його розвитку.

Відповідно до теми дисертаційної роботи автором грамотно та чітко визначено об'єкт дослідження, як суспільні відносини, що стосуються реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, в межах якого сформульовано предмет дослідження, що відповідає тематиці роботи та сформульовано автором як: «теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Враховуючи багатоаспектність та складність предмету дослідження, дисертантом окреслено коло завдань дослідження, які закладено в основу подальшої структуризації роботи. Слід позитивно відзначити логічну послідовність поставлених автором завдань, що забезпечили повноту та цілісність наукового дослідження, а саме:

1) дослідити історико-правові аспекти становлення і розвитку прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, а також розглянути зазначені права людини в основних концепціях сучасного праворозуміння. Тим самим автором окреслено коло історико-методологічних засад наукового дослідження;

2) розкрити поняття та сутність прав на свободу пересування й вільний вибір місця проживання в Україні, а також визначити їх місце в системі

основних прав та свобод людини; охарактеризувати поняття, структуру та складові елементи механізму реалізації зазначених прав людини, а також дослідити правовідносини у сфері їх реалізації. Тобто автором виокремлено коло завдань, які стосуються дослідження феноменологічних засад прав людини на свободу пересування й вільний вибір місця проживання в Україні, а також механізму їх реалізації як ключового засобу їх гарантування;

3) проаналізувати особливості правового регулювання обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання; визначити роль державних та громадських інституцій у механізмі гарантування їх реалізації; проаналізувати міжнародно-правові стандарти здійснення вказаних прав людини. Фактично автором поставлено коло завдань правового та практичного плану, що формують основу для обґрунтування комплексу положень щодо удосконалення реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні.

Належне виконання вказаних завдань забезпечило досягнення мети дослідження – встановити теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, визначити закономірності становлення і розвитку їх правового забезпечення, а також з'ясувати механізм та гарантії їх реалізації в Україні.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження Миколаєнка Ю.І. ґрунтується на успішному використанні дисертантом методологічного інструментарію юридичної науки. Заслуговує на підтримку не лише визначена автором методологія дослідження, яка складається з широкого кола філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів і підходів наукового пізнання правових явищ, які в результаті допомогли повно та об'єктивно дослідити теоретико-правові аспекти реалізації прав людини на свободу пересування й вільний вибір місця проживання в Україні, але і проведена автором робота у підрозділі 1.2, яка стосується аналізу прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання крізь призму

положень основних концепцій сучасного праворозуміння. Це дозволило дисертанту ґрунтовно та всебічно визначити методологічні переваги та недостатність положень панівних в юридичній доктрині концепцій сучасного праворозуміння, що в подальшому визначило методологічну стратегію дослідження в цілому. В результаті автором цілком обґрунтовано виокремлено положення інтегральної (комплексної) концепції праворозуміння, визначено її переваги, які в подальшому закладено в основу надання авторського визначення понять «права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання», механізм реалізації вказаних прав, його складові елементи тощо.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які структуровано на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (325 найменувань) та додатків.

Виходячи зі змісту дисертації, можна зазначити, що дисертантом опрацьовано широке коло дисертаційних і монографічних робіт із зазначеного питання як українських, так і іноземних правознавців; проаналізовано норми чинного законодавства України, акти судової практики; використано матеріал енциклопедичних та навчальних джерел; опрацьовано широкий спектр матеріалів, які розміщені на ресурсах офіційних електронних видань. Все це дає можливість зробити висновок, що з теоретичної та практичної точок зору тема дисертаційного дослідження розроблена ґрунтовно.

Наукова новизна одержаних результатів (наукових положень, теоретичних узагальнень, висновків та пропозицій) впливає з актуальності теми дослідження. В цілому ж наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вона належить до одних з перших у вітчизняній теоретико-правовій науці комплексних досліджень теоретико-правових засад реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Положення наукової новизни отриманих результатів автором справедливо структуровано на ті, що отримані вперше, ті, що удосконалено, і ті, що дістали

подальшого розвитку. Найбільш важливе значення з теоретичної та практичної точок зору мають положення наукової новизни, що стосуються:

1) авторського визначення поняття «права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання»;

2) виокремлення та наданої характеристики основних стадій реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання за критерієм ролі людини і держави в механізмі реалізації прав та свобод людини;

3) обґрунтування самостійності поняття «правовідносини у сфері реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»;

4) періодизації генези прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні відповідно до критерію їх державно-правового забезпечення;

5) положення про недоцільність використання у чинному законодавстві України терміна «місце перебування» для відображення сутнісного наповнення права людини на вільний вибір місця проживання в Україні;

6) доктринального тлумачення поняття «реалізація прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» тощо.

Зміст положень, що віднесені автором до положень наукової новизни одержаних результатів, свідчить про авторський підхід до вивчення проблематики теоретико-правових засад реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір проживання в Україні.

Окремо слід зупинитись і на змісті дисертаційної роботи, в якій автор послідовно і обґрунтовано розкрив теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір проживання в Україні. Автором грамотно викладено зміст анотацій, у вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні завдання дослідження, характеризується методологічна і науково-теоретична основа роботи, наукова новизна

отриманих результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, виокремлюються положення щодо їх апробації тощо.

У першому розділі роботи автором ґрунтовно проаналізовано та з'ясовано історіографію пізнання прав людини на свободу пересування. Важливе значення мають ідеї автора про особливості доктринального розуміння прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, що в подальшому дозволило охарактеризувати стан наукового пізнання предмету дисертації. У змісті підрозділу 1.2. на підставі результатів аналізу історіографії світоглядного та наукового пізнання прав людини на свободу пересування та вільний вибір проживання в Україні, дисертантом встановлюються особливості предмету дисертаційного дослідження та визначаються переваги положень інтегральної (комплексної) концепції праворозуміння для їх вивчення. В наступному підрозділі автор логічно проводить аналіз прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання крізь призму їх категоріального виміру. В результаті обґрунтовує, що право людини на свободу пересування та право людини на вільний вибір місця проживання є окремими конституційними правами, які можливо ототожнювати лише з погляду розуміння однорідності їх правової природи, властивостей, але ніяк не нормативно визначених правомочностей, що включає у себе кожне із цих прав. На підставі аналізу етимології слів «право» і «свобода» у контексті розуміння змісту прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання цілком обґрунтовано доведено, що недоцільно використовувати у чинному законодавстві України термін «місце перебування» для відображення сутнісного наповнення права людини на вільний вибір місця проживання в Україні.

Розділ 2 присвячено аналізу теоретико-правових засад механізму реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Автором проаналізовано та узагальнено доктринальне розуміння поняття «механізм реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», здійснено узагальнення

відповідних доктринальних підходів. Традиційно, досліджуючи понятійні особливості, автор вказує на те, що визначення механізму реалізації вказаних прав людини як самостійної юридичної категорії потребує удосконалення та обґрунтовує його авторське визначення.

Важливим з точки зору теорії права та юридичної практики є удосконалена автором структуризація механізму реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, а також надана характеристика виокремленим його елементам. Заслуговує на підтримку і здійснена автором спроба визначити п'ять основних стадій реалізації прав людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання. На підставі аналізу практичних аспектів реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні у змісті підрозділу 2.2. автором запропоновано авторське узагальнююче визначення поняття «правовідносини у сфері реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», визначено їх особливості в Україні, а у змісті підрозділу 2.3. запропоновано узагальнене визначення поняття «обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» та обґрунтовано доцільність закріплення вичерпного переліку обмежень права на свободу пересування у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

У Розділі 3. дисертант здійснює аналіз теоретико-правових засад гарантій реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, досліджуючи їх крізь призму: 1) інституційного виміру, що дозволило автору встановити перелік державних і громадських інституцій у механізмі гарантування реалізації цих прав людини та розкрити роль та місце таких інституцій (підрозділ 3.1.); 2) судового захисту як важливої гарантії реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, де автором розкрито особливості його реалізації в Україні, визначено недоліки та перспективи розвитку (підрозділ 3.2); 3) міжнародно-правових стандартів здійснення прав людини на свободу

пересування та вільний вибір місця проживання, в межах чого дисертантом здійснено їх аналіз та зроблено висновок, що чинні принципи і норми міжнародного права істотно доповнюють відповідні положення національних правових систем, запропоновано визначення поняття «міжнародно-правові стандарти здійснення прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» (підрозділ 3.3).

Важливе практичне значення мають обґрунтовані автором пропозиції щодо удосконалення положень чинного законодавства України в частині посилення реалізації та захисту прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Слід позитивно також відзначити спробу автора розкрити напрями удосконалення функціонування механізмів захисту прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, що надає тематиці наукової роботи та результатам здійсненого дослідження перспективного значення.

У висновках автором за результатами проведеного дослідження викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних прийомів дослідження, авторські ідеї, які засновані на дослідженому емпіричному матеріалі.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати у: науково-дослідницькій діяльності – для подальших наукових досліджень проблемних теоретичних і практичних аспектів реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання; у нормотворчій діяльності стосовно вдосконалення чинного законодавства України щодо реалізації прав людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні; у навчальному процесі – положення й висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані під час викладання навчальних дисциплін з теорії та історії держави і права тощо.

Однак, як і будь-яка творча робота, рецензоване дисертаційне дослідження викликає ряд зауважень і питань.

1. В підрозділі 1.1. автором здійснено дослідження історико-правових аспектів становлення і розвитку прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, що визначено відповідним завданням, яке поставлено в дисертації. Варто повністю підтримати спробу автора встановити історіографічні засади наукового дослідження та провести періодизацію генези цих прав в Україні у контексті особливостей її державно-правового розвитку. Однак, аналіз змісту підрозділу дає можливість зробити висновок про те, що автором фактично проведено аналіз як світоглядних та наукових уявлень про права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, так і особливостей їх правового забезпечення на українських землях. Тому остаточно залишилось недостатньо визначеним, що саме періодизує автор в роботі: чи історію становлення уявлень про вказані права, чи все ж таки їх правове забезпечення. Так само значно посилено б наукове дослідження, проведене в підрозділі 1.1., спроба автора виокремити положення, які б доводили недоліки правового забезпечення вказаних прав людини в Україні та недостатність їх наукового теоретико-правового дослідження, що стало б логічним завершенням вказаного підрозділу.

2. Автором зроблено суттєвий внесок у розробку понятійно-категоріального апарату юридичної науки, зокрема запропоновано авторські визначення таких понять, як: «права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання», «правовідносини у сфері реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання», «механізм реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання». Варто підтримати таку ініціативу дисертанта та відзначити високий рівень запропонованих визначень, однак достовірність та обґрунтованість самостійності вказаних понять в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки була б суттєво посилена,

якби автор поставив завдання та їх реалізував в частині виокремлення та характеристики ознак зазначених понять. Це дозволило б автору суттєво посилити свої висновки, доповнити наукову новизну одержаних результатів відповідними положеннями про ознаки вказаних понять, їх співвідношення між собою.

3. Окрім того, в контексті подальших наукових досліджень теоретико-правових засад прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, дисертанту доцільно більше уваги приділити питанням суб'єктного виміру досліджуваної проблематики. Адже права людини, механізми їх реалізації та захисту мають виключно суб'єктно зумовлений характер, а отже потребує відповідних досліджень правового статусу носіїв цих права, суб'єктів, які забезпечують реалізацію та захист цих прав тощо. Окрім того, варто було б посилити наукову роботу порівняльно-правовими дослідженнями закріплення та забезпечення вказаних прав в Україні та інших країнах Європейського Союзу, акцентувати увагу на аксіологічних вимірах вказаних прав та механізмів їх захисту тощо.

Однак, попри зазначені зауваження, можливо констатувати, що в цілому вони не применшують позитивного значення дисертації. Підтвердженням обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження є наукові публікації автора. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 12 наукових публікаціях, з них 9 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 2 з яких – у наукових періодичних виданнях іноземних держав, 3 – тези доповідей на науково-практичних конференціях. Ці публікації за змістом відповідають темі дисертаційного дослідження. Опубліковані праці автора присвячені різним аспектам досліджуваної проблеми і не дублюють одна одну. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук повністю відображає зміст дисертації і висвітлює її основні положення. Дисертація має високий теоретичний рівень і практичне значення, а її зміст може бути покладено в основу майбутньої монографічної роботи дисертанта.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження на тему: «Теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» відповідає спеціальності 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень, а також вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій, визначених п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами, а його автор – Миколаєнко Юрій Іванович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за вказаною спеціальністю.

Офіційний опонент:

**Професор кафедри теорії права та держави
Юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, доцент**

Т. О. Дідич

Підпис засідача
ОЧЕНОЇ СЕКРЕТАР НАЧ
КІРПУЛІНА Н.В.
10.10.2019р.

